

واکاوی تدابیرمقام معظم رهبری در خصوص اهمیت دریا، لزوم حضور در دریا های آزاد و توسعه دریا محور

امیر حسینی ارانی^۱، مجید قاضی اندرور^۱

^۱دانشگاه دریایی امام خمینی (ره)

دریا برای یک کشور، یک فرصت بزرگ برای پیشرفت و حفظ منافع ملی است. فوائد دریا برای یک کشور و یک ملت، فوائد راهبردی است؛ فوائد بزرگ و کلان است مقام معظم رهبری

چکیده

مطابق آمار بانک جهانی، رابطه بین محصور در خشکی بودن و توسعه اقتصادی در کشورها بگونه ای است که از میان ۵۴ کشور از فقیرترین کشورهای دنیا، ۲۰ کشور محصور در خشکی هستند. عدم دسترسی به آبهای آزاد یکی از مسایل و معضلات راهبردی کشورهای محصور در خشکی است بدلیل اینکه وابستگی همیشگی به همسایگان برای دسترسی به آبهای آزاد را بدنال دارد. سوال اینجاست که در راهبردها و سیاستهای توسعه ای کشور، از مزیت بی بدیل دسترسی به آبهای آزاد چگونه و تا چه میزان بهره برداری شده است؟ در واقع ما باید از خود پرسیم که:

- از امتیاز محصور در خشکی نبودن، چه بهره ویژه و قابل توجهی برده ایم؟

- سهم و تاثیر دریا و فعالیتهای و امور مرتبط با آن در توسعه کشور چقدر است؟

- آیا در دیپلماسی کشور، این مزیت مهم و راهبردی بطور خاص مورد توجه و بهره برداری قرار گرفته است؟

مقام معظم رهبری باتوجه به اشراف کامل به جایگاه ویژه ایران در منطقه و تحولات آن و موج انقلابهای عربی، سیاست های کلی نظام را تبیین می فرمایند. این سیاست تلاشی است در جهت جبران غفلتی تاریخی در طول چندین سده که استعمارگران در قالب برنامه های راهبردی خود بر ما تحمیل نموده اند و همچنین بعنوان شروعی برای تغییر نگاههای مردم و دولتمردان از خشکی به دریا و عاملی سرعت بخش در جهت تحقق چشم انداز ۱۴۰۴ و پس از آن تبدیل ایران به یک قدرت بین المللی محسوب می شود.

واژه های کلیدی: دریا های آزاد، اهمیت دریا، توسعه دریا محور

۱-مقدمه:

زمانی نه چندان دور، کشور پهناور ایران نه تنها در مسیر جاده ابریشم بلکه در طول سواحل طولانی خود یکی از بزرگترین مراکز تجاری جهان برای تبادل انواع کالاهای آن روزگار به شمار می رفت و علاوه بر آن به عنوان یکی از کشورهای برتر در عرصه تولید، نقش عمده ای را در تجارت جهانی برعهده داشت و بصورت خودکفا بسیاری از محصولات کشاورزی و صنعتی عهد خود را نیز تامین می کرد . اما دیری نپایید که تحت تأثیر نفوذ بیگانگان و القاء عجز و ناتوانی در وجود مردم این سرزمین، نه تنها زمینه اضمحلال تولیدات ایرانی فراهم شد، بلکه بتدریج خودباوری تبدیل به یاس و ناامیدی و تمام ظرفیتهای و فرصتهای برای همگام شدن با روند رو به رشد غافله تولید نیز بکلی نابود شد . بی تردید شکی نیست که برای رسیدن به شکوفایی و پیشرفت کشور بایستی در دریا حضوری فعال و مستمر داشته باشیم.

۲-بیان مسئله:

هزاران کیلومتر ساحل در شمال و جنوب و هزاران کیلومتر مربع آبهای تحت حاکمیت کشور در طول سده های اخیر نقش و جایگاه موثری در رشد و توسعه کشور نداشته اند و بخش اعظمی از راهبردها، سیاستها و برنامه های توسعه ای معطوف به آبادانی بخشهای مرکزی بوده و به مناطق ساحلی و دریاها کمتر پرداخته شده است. قدرتهای استعمارگر نیز همواره سعی در محدودکردن دسترسی ملتها و دولتها به آبهای آزاد، محصور کردن آنها در خشکی و در نهایت دور کردن آنها از سواحل و دریاها بمنظور عدم ارتباط مستقیم و فعال با دنیای پیرامون داشته اند با شکل گیری نظام های نوین جهانی و دگرگونی در ساختاربندهای و قواعد توسعه ملی کشورها، مزیت و فرصت بی نظیر دریا به عنوان یک حوزه دارای قابلیت توسعه نادیده انگاشته شد، طی سالهای دهه ۴۰ تا ۶۰ شمسی از سویی به علت فقدان تجربه عملگرایانه در برنامه ریزی های توسعه، و نیز به دلیل گسترده شدن سایه درآمدهای نفتی بر ساختار اقتصاد ملی، آمایش سرزمینی ایران در ناقص ترین و پر ایرادترین شکل خود ظهور و بروز یافت. در این میان عمده ترین سهم از نگاه توسعه به کلان شهرهایی با جمعیت روبه رشد و عمدتاً مهاجر معطوف شد، کلان شهرهایی که هیچ کدام لذت طلوع و غروب

آفتاب ارغوانی دریا را تجربه نمی کردند. این پدیده به مرور توسعه نامتوازن در کشورمان را رقم زد که علاوه بر ایجاد در دسرهایی در روند توسعه کلی اقتصاد، انبوه مزیت‌های نواحی ساحلی ایران را عقیم گذارد.

یکی از آثار توسعه نامتوازن کشور به ویژه در دوره حکومت رژیم پهلوی، شکل‌گیری نواحی صنعتی و قطب‌های تولیدی در آستانه مراکز جمعیتی بود. در حالی که به استناد روش‌های موفق توسعه، نواحی ساحلی و بنادر شکل گرفته در کرانه آبهای آزاد، بهترین و مناسب‌ترین موقعیت‌های بارورسازی استعدادهای صنعتی و اقتصادی کشورهاست. اکنون با توجه به وفور منابع هیدروکربنی در آبهای فراساحل ایران و برنامه‌های کلان شرکت نفت فلات قاره برای تولید هر چه بیشتر نفت و گاز، نواحی ساحلی خلیج فارس و دریای عمان به بهترین فرصت‌های سرمایه‌گذاری صنعتی و تولید کالاهای دارای ارزش افزوده تبدیل شده‌اند. توسعه دریاپایه کشور با استفاده از منابع انرژی، غذایی و تجاری دریایی، آبادانی سواحل، ایجاد بنادر مهم و اقیانوسی برای نشان دادن جایگاه نظام جمهوری اسلامی ایران به کشورهای منطقه و فرامنطقه، امنیت در ساحل و دریا و افزایش توان نظامی در دریا را می‌توان از مهم‌ترین اقداماتی دانست که برای پیاده کردن منویات مقام معظم رهبری لازم و ضروری به نظر می‌رسد که این امر با داشتن اقتصاد دریا محور و ناوگان تجاری گسترده در دریاهای آزاد دنیا و با داشتن یک نیروی دریایی قوی و راهبردی برای حفظ امنیت ناوگان دریایی و دفاع از مرزهای آبی کشور صورت خواهد گرفت

۳- دریا در قرآن :

خداوند متعال در قرآن مجید سوره جاثیه آیه ۱۳ و ۱۴ می‌فرماید :

خداست که دریا را به تسخیر شما درآورد تا کشتی‌ها به فرمان او در آن روان شوند و با سوار شدن بر آنها روزی الهی را که بخشش اوست بجویید و باشد که خدا را در برابر این نعمت سپاسگزاری کنید و آنچه در آسمان و زمین است همه را برای شما رام ساخت. اینها از جانب خداست، به راستی در این امور برای مردمی که می‌اندیشند نشانه‌هایی بر یکتایی خدا و تدبیر اوست.

۴- دریا در حدیث و روایت :

پیامبر اکرم در خصوص اهمیت دریا می‌فرماید:

هرکس نبرد در کاب مرا درک نکرده باشد (اگر بخواهد فضیلت آن را دریابد) در نبرد دریایی شرکت کند که هر آینه جنگ در دریا از دو جنگ در خشکی بهتر است و شهید دریا اجر دو شهید خشکی را دارد و گرامی‌ترین شهدا نزد خدا اصحاب و کوفند، وقتی از ایشان از اصحاب و کوف سؤال شد فرمودند: گروهی که کشتی‌شان در راه خدا غرق می‌شود و آنها را به دریا می‌ریزد.

۵- اهمیت دریا:

در گذشته، دریاها و اقیانوس‌ها بیشتر به لحاظ راه ارتباطی دارای اهمیت بودند، اما امروزه با پیشرفت تکنولوژی و در نتیجه شناخت بیشتر از منابع دریاها و توان بهره‌برداری از این منابع، دریاها از اهمیت خاصی برخوردار شده‌اند و این در حالی است که ۹۰٪ از مناطق بستر و زیر بستر اقیانوس‌ها برای انسان‌ها تقریباً ناشناخته مانده‌اند. اقیانوس‌ها در حدود ۷۱٪ سطح کره زمین را در بر گرفته‌اند و سرشار از منابع عظیم نفت و گاز، کلوخه‌های معدنی و مواد غذایی می‌باشند.

دریاها برای هر کشوری دارای ابعاد مختلفی است، دریا در مسائل مختلفی از جمله استفاده از انرژی‌های نو، منابع خدادادی غذایی، انتقال فرهنگ به همه کشورهای منطقه و فرامنطقه و تجارت دریایی اهمیت بسیار بالایی دارد. فرمانده معظم کل قوا نیز در مورد اهمیت دریاها فرموده‌اند: دریا برای یک کشور یک فرصت بزرگ برای پیشرفت و حفظ منافع ملی است منافع دریا مال همه است امکانات این دریای پربرکت متعلق به همه ملت‌هاست: رهبر معظم انقلاب در مورد اهمیت سواحل مکران فرموده‌اند: این ساحل عظیم و طولانی بسیار حساس که در دریای عمان داریم در واقع یک گنج است، سواحل دریای عمان و حضور در دریای عمان یک گنج است، یک ذخیره است.

۶- ضرورت حضور در دریا:

دریاها با توجه به اهمیت‌شان، همواره مورد کشمکش دولتها بوده‌اند، اما اوج این کشمکشها در قرن ۱۵ با فرمان پاپ الکساندر ۶ در سال ۱۴۹۳ آغاز می‌شود، که جهان را بین اسپانیا و پرتغال تقسیم می‌کند و سایر دول بدون اجازه اسپانیا و پرتغال نمی‌توانستند از دریا استفاده کنند. این عمل مورد اعتراض نهادهای سیاسی انگلیسی قرار گرفت، که از اصل آزادی دریاها دفاع می‌کردند. اما با اضمحلال امپراطوری اسپانیا و پرتغال از قرن ۱۶، رفته رفته

موضع استکبار پیر به سمت نظریه حاکمیت بر دریاتغییر کرد به این صورت که دولت ساحلی تا آنجا که قدرتش اجازه می‌دهد، حق دارد حاکمیت خود را در دریا گسترش دهد. در این دوره جنگ اندیشه‌ها میان اصل آزادی دریاها و حاکمیت بر دریاها در می‌گیرد. مهمترین نظریه در مقابل نظریه انگلیسی (اصل آزادی حاکمیت بر دریا)، مربوط به هوگو گروسوسوس هلندی است که با تمسک به اینکه لازمه حاکمیت، مالکیت است و چون دریا غیر قابل تملک است، هیچ کس حق حاکمیت بر آن ندارد، از اصل آزادی دریا دفاع می‌کند. و نهایتاً در قرن ۱۸ با پیروزی اصل آزادی روابط دولتها بر این اساس شکل می‌گیرد. این روال تا تدوین مقررات عرفی ادامه می‌یابد.

پیشرفت در عرصه فعالیت‌های دریایی، بیش از پنج سده است که توانمندی جهانی را برای کشورهای پیشرو در این زمینه به ارمغان آورده است. دوره‌های مختلف پیشرفت اقتصادی، صنعتی، علمی و فناوری و حتی پیشرفت بشر در حوزه‌ی هوا فضا، خللی در اهمیت حوزه‌های دریایی و اقیانوسی ایجاد نکرده است. چراکه ترابری دریایی، منابع زیستی و غیرزیستی دریاها و اقیانو سها، اهمیت دریاها و اقیانو سها در تغییر آب و هوای کره‌ی زمین و تأمین انرژی، نقش حوزه‌های آبی را در آینده‌ی بشریت بسیار تعیین کننده کرده است. علاوه بر آن، دریاها و اقیانو سها از دیرباز در حوزه‌ی دفاعی، نقش به‌سزایی داشته‌اند و محل بسیاری از تقابل‌ها و جنگ‌ها بوده‌اند.

جمهوری اسلامی ایران نیز با داشتن حدود 3500 کیلومتر ساحل در منطقه‌ی استراتژیک خاورمیانه، سابقه‌ی حضور تاریخی در عرصه‌ی دریا و بر خورداری از توانمندی‌های فنی و سرمایه‌ی غنی انسانی، می‌تواند اساس اقتدار اقتصادی، سیاسی و نظامی خود را بر پایه‌ی توسعه دریامحور بنا کند. موقعیت ژئوپلیتیک، منابع غنی انرژی، نقش آفرینی به عنوان کریدور شمال-جنوب در منطقه جنوب غرب آسیا و دسترسی به آبهای آزاد و اشتغال‌زایی بالا، تنها بخشی از پتانسیل‌های دریا در ایران به شمار می‌رود. رویکردهای جهانی نیز، نشا ندهنده‌ی توجه کشورهای به دریا به عنوان محور توسعه و اقتدار است، به طوری که هم اکنون بیش از 90 درصد از تجارت جهانی از طریق اقیانو سها انجام می‌شود، بیش از 80 درصد شهرهای بزرگ در دنیا کنار دریاها قرار دارند و از 20 شهر بزرگ جهان، تنها یک شهر در مجاورت دریا قرار ندارد. این در حالی است که متأسفانه در ایران، امر توسعه به جای دریامحور، خشکی محور بوده و از 20 شهر بزرگ کشور، هیچ یک به منزله‌ی شهر بندری محسوب نمی‌شوند. برای بیان مسئله، به بیانات مقام معظم رهبری در این رابطه اشاره می‌گردد:

البته شماها خوب می‌دانید که در کشور ما در طول سالیان دراز، به مسئله‌ی دریانوردی بسیار بی‌احترامی و بی‌اهتمامی شده است، یعنی ما آن مردمی هستیم که وقتی در یک طرف مرزمان به آب رسیدیم، متوقف شدیم برخلاف ملت‌هایی که وقتی به آب رسیدند، آب برایشان با خشکی یکی بود، مثل انگلیسی‌ها و خیلی از اروپاییها وقتی به آب دریاهایشان رسیدند، پایشان را در قایق‌هایشان گذاشتند و مثلاً تا هندوستان آمدند یعنی برایشان آب و خاک، هیچ فرقی نداشته است شما ببینید چه تفاوتی ایجاد میکند ما وقتی به دریا رسیدیم، همانجا متوقف شدیم، ماندیم تا آنهایی که دریاها را تصرف کردند، بیایند و دریای ما را هم تصرف کنند و وارد خشکی ما هم بشوند

۷- ضرورت توجه به شهرهای بندری:

متراکم‌ترین شهرهای دنیا عبارت هستند از بمبئی، کلکته، کراچی، لاگوس، شینزن، سئول، تایپه، بوگوتا و شانگهای. از این ده شهر، به غیر از بوگوتا که در کلمبیاست، ۹ شهر دیگر بندری هستند. در سئول که یکی از شهرهای متراکم دنیاست، در هر کیلومترمربع، هزار و چهل ونه نفر زندگی می‌کنند؛ و در مقابل در شهر چابهار در هر کیلومترمربع ۹ نفر، در حالی که در کنار چابهار بندر "گوادر" قرار دارد که بزرگترین برنامه بندرسازی پاکستان محسوب می‌شود و قرار است جانشین شهید رجایی، جبل‌علی، صلاله و... باشد.

بهترین شهرهای دنیا یعنی نیویورک، لندن و توکیو و بعد در آسیا مهمترین شهرهای چین، کره جنوبی، و ژاپن، کنار آب قرار دارند. حتی در خود آمریکا؛ نیویورک، واشنگتن، فیلادلفیا، بوستن، میامی، شیکاگو و لس‌آنجلس بزرگترین و فعالترین شهرهای آمریکا هستند. شهرهای بزرگ استرالیا از جمله ملبورن، سیدنی و... کنار آب قرار دارند. در نیمه غربی اروپا، هامبورگ، نوتردام، استکهلم، هلسینکی و کپنهاگ در کنار آب هستند. در منطقه خود ما، دوی، دوحه، کویت، بحرین، مسقط، صلاله، جدّه و... در کنار آب قرار دارند. در ترکیه نیز شهرهای با رونق اقتصادی در کنار آب قرار گرفته‌اند. بندر کراچی در پاکستان نیز به همین ترتیب، یکی از بنادری است که به افغانستان و کل ناتو خدمات می‌دهد.

اکنون به بیست شهر ایران نگاه کنیم: تهران، مشهد، اصفهان، شیراز، تبریز، اهواز، کرمانشاه، ارومیه، رشت، زاهدان، کرمان، همدان، اراک، اردبیل، قزوین... در این لیست همگی شهرهای بزرگ در مرکز و خشکی قرار دارند و هیچ کلان شهری در فاصله ۲۰۰ کیلومتری ساحل ما وجود ندارد.

۸- راهبردهای فرماندهی معظم کل قوا :

مطابق اصل ۱۱۰ قانون اساسی یکی از وظایفی که برای رهبری در نظام جمهوری اسلامی ایران تعریف شده است، تعیین سیاست‌های کلی نظام می‌باشد. شاید بتوان اعلام یک شعار برای هر سال را در راستای این وظیفه دانست.

با این وجود به نظر می‌رسد آنچه باعث نام‌گذاری خاصی برای یک سال توسط رهبری می‌گردد، ضرورت‌های ملی، بین‌المللی، فرهنگی، اقتصادی و ... می‌باشد.

به هر حال، امسال برای پنجمین سال متوالی است که نام‌گذاری سال‌ها در ایران با موضوعات اقتصادی انجام گرفته است. نقشه راه امسال به‌عنوان «حمایت از تولید ملی، کار و سرمایه ایرانی» نیز موضوعی اقتصادی را در دل خود دارد. این نام‌گذاری‌ها را نمی‌توان بدون دلیل یافت. ریشه‌ی اهمیت موضوعات اقتصادی در این چند سال اخیر را می‌توان در «تحولات درون کشور» و «تحولات در عرصه‌ی بین‌المللی» عنوان کرد.

با این وجود، آنچه اهمیت بسیار دارد، نوع برخورد و تعامل جامعه‌ی بین‌الملل و کشور ایران می‌باشد. در طول تاریخ پرفراز و نشیب کشور ایران، همواره نوع نگاه و تعامل‌های متفاوتی به جامعه‌ی جهانی و به خصوص کشورهای غرب مانند آمریکا، انگلیس، فرانسه و ... و از سوی دیگر با کشورهای شرق مانند روسیه، چین، ژاپن و ... وجود داشته است. جنگ، دوستی، قراردادهای ننگین، غرب شیفتگی و شرق شیفتگی، موازنه‌ی منفی، ترس، مدارا و ... بر روابط ایران با این کشورها حاکم بوده است.

با این حال شاید بتوان عمده ریشه عقب‌ماندگی کشور و یا فاصله‌های ایجاد شده در عرصه‌های مختلف را در همین نوع روابط با جامعه بین‌الملل پیدا نمود.

نکته‌ی قابل تأمل این است که از حدود پنج شش سال پیش، غرب استفاده از جنبه‌های اقتصادی را به عنوان مهم‌ترین ابزار رسیدن به اهداف خود مورد توجه ویژه قرار داده است. به گونه‌ای که تلاش غرب برای ضربه زدن به اقتصاد ایران و فلج نمودن اقتصاد را به وضوح می‌توان مشاهده نمود. از موضوعات گفته شده در فوق این نتیجه را می‌توان گرفت که کشور ما اکنون در یک وضعیت گذار قرار دارد. از یک طرف الزامات درونی کشور است که نیاز به اصلاحات اقتصادی را در درجه‌ی اولویت کشور قرار داده است و از طرف دیگر، فشارهای وارده خارجی است که نیاز به توجه اقتصاد را دو چندان نموده است. مقام معظم رهبری نیز با مورد توجه قرار دادن اقتصاد در شعارهای چند سال اخیر نشان داده‌اند که با نگاهی دقیق تمامی تحرکات بیگانگان را زیر نظر دارند و همزمان با آماده نمودن کشور در مقابل تهدیدات احتمالی از مولفه‌های قدرت نظامی نیز غافل نبوده و با توجه به اینکه نوک پیکان تهدیدات از سوی دریا به سمت کشور بود توجه خاصی به نیروی دریایی نموده‌اند که می‌توان به تغییر ماموریت نیروی دریایی از خلیج فارس به دریای عمان در سال ۱۳۸۶ و حضور در دریای عربی و اقیانوس هند در سال ۱۳۸۷ اشاره نمود.

بنا بر این فرماندهی معظم کل قوا با توجه به اهمیت حضور در دریا و اقیانوس هند راهبردهایی را مشخص نمودند که عبارت است از :

این ساحل عظیم و طولانی بسیار حساس که ما در دریای عمان داریم، در واقع یک گنج است و باید این را اعتراف کنیم ما حواسمان را بردیم متوجه خلیج فارس کردیم البته خلیج فارس مهم است اما توجه نکردیم به این ثروت عظیم در دریای عمان، چرا که دریای عمان عقبه اساسی و تعیین کننده سرنوشت خلیج فارس است

ما در سالهای گذشته از سواحل طولانی دریای عمان بهره لازم و کافی را نبرده ایم، ذهنمان همه اش متوجه خلیج فارس بوده است، اهمیت دریای عمان از نظر ما مغفول مانده است. این نگاه جدید که نگاه به دریای عمان است، به وسیله ارتش، می‌تواند کارهای بزرگی انجام دهد و برای منطقه جنوب شرق کشور یک موهبت الهی است.

امروز کار در دریای عمان دشوارتر از گذشته و بسیار مهم است زیرا امروز دشمن ما، فلان کشور همسایه خلیج فارس نیست. دشمنی که احتمال حمله و تهدید او وجود دارد، دشمنی است که در اقیانوس‌ها گسترش یافته است. بنابراین، کار بسیار مهم است. با توجه به این اهمیت، بایستی نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران، برنامه‌ریزی و تحرک خود را با این شرایط جدید تطبیق دهد.

از فرمایشات مقام معظم رهبری می‌توان به این نتایج دست یافت:

مقابله با تهدیدهای بحری بایستی در خارج از مرزهای آبی صورت گیرد

میل و کشتی‌های راهبردی دریایی دولت‌ها همواره به سمت کرانه‌هایی است که بیشترین تهدید در آنجا متمرکز گردیده است

کشورهایی که به گونه‌ای مرز دریایی دارند به ناچار بایستی با امکانات پدافند دریا و شیوه عمل آن به صورت تخصصی آشنا باشند، نباید در سواحل منتظر دشمن بود بلکه باید دریا را در هم شکست، یا سازمان‌آورای طوری بر هم زد که قدرت رسانیدن خود را به ساحل از دست دهد.

۹- تعریف راهبرد دریایی

خداوند متعال در قرآن کریم، در آیه 14 از سوره نحل می‌فرماید:

اوست کسی که دریا را مسخر گردانید تا از آن گوشت تازه بخورید و پیرایه‌ای که آن را می‌پوشید از آن بیرون آورید و کشتیها را در آن شکافنده

مبینی و تا از فضل او بجویید و باشد که شما شکر گزارید

دریاسالار آلفرد ماهان، ابداع کننده ی راهبرد دریایی در اوایل قرن بیستم می گوید:

اقیانوسهای کره ی زمین، حبا بهایی پرآب هستند که سه چهارم جدار زمین را پوشانده اند. هر کشور و یا ائتلافی از کشورها که قدرت فرماندهی بر دریاهای بزرگ را داشته باشد، میتواند ثروت دنیا را کنترل کند و از این طریق بر کره ی زمین مسلط شود. شرط اساسی و لازم برای این کار، وجود یک نیروی دریایی قدرتمنداست که دارای پایگا ههای عملیاتی در داخل کشور و ماورا دریابا باشد و با انبوهی از کشتیرانی تجاری تکمیل و پشتیبانی شود

۱۰- ضرورت استفاده از راهبرد توسعه دریامحور

دریاها و اقیانو سها از اهمیت ویژه ای در ایجاد تمد نهایی بشری، حمل ونقل، تأمین منابع غذایی، دارویی و انرژی و صلح و امنیت جهانی برخوردارند. کشور ما اکنون فعالیتهای گسترده ای در حوزه های دریایی در شمال و جنوب و سواحل آنها و حتی حوزه های دریاچه ای داخلی دارد. فعالیتهای نفتی، ترابری دریایی، گردشگری ساحلی و صنایع دریایی، همه گویای گسترش این فعالیتها است. اما با مراجعه به آمار و ارقام، ملاحظه میشود با توجه به سواحل طولانی کشور در شمال و جنوب، نبود برنامه ای راهبردی و عدم بهره برداری بهینه از دریاهای پیرامونی و سواحل و جزایر کشور، سبب از دست رفتن فرصتهای بسیاری شده و علاوه بر آن، مشکلات اجتماعی و اقتصادی کشور در سواحل نیز، رو به افزایش است.

علاوه بر اهمیت اقتصادی دریاها و سواحل، بسیاری از تهدیدها نیز، از ناحیه ی دریایی متوجه کشور است. اکنون توسعه نیافتگی و عدم حضور جدی ایران در دریاهای باز و اقیانو سها سبب شده است که شناخت و بهره برداری کشورهای فرامنطق های از محیطهای دریایی پیرامون ایران، به مراتب بیشتر از شناخت و بهره برداری مراکز دریایی کشور از این محیط ها باشد. در نهایت، به طور خلاصه میتوان گفت: با وجود آنکه ایران اسلامی، کشوری دریایی محسوب می شود و در کنار سه آبراه ی مهم و راهبردی جهان خشکی محور قرار گرفته است، اما برنامه های توسعه ی کشور، عمدتاً بری است. در حالی که اعتقاد کارشناسان بر آن است که این برنامه ها باید بحری (دریامحور) باشد و یا آنکه حداقل موازنه ای منطقی بین خشکی و دریا برقرار باشد.

امور دریایی، عرصه و رویکردی پیچیده در ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، نظامی و... در هر کشور ساحلی دارد؛ به طوری که امور یادشده، عمدتاً به دو دسته ی کلی تقسیم بندی می شود. دسته ی اول، اموری است که به بهره برداری از دریا به عنوان یک منبع طبیعی مربوط می شود و بستگی زیادی نیز به کیفیت محیط طبیعی دریا دارد. ماهیگیری و توریسم و صنایع نفت و گاز، جزو دسته ی اول محسوب می شوند و دسته ی دوم، شامل اموری می شود که دریا را به عنوان ابزار به کار می گیرند و مقوله های حمل و نقل کالا و مسافر، فعالیتهای بندری و کشتی سازی را دربر دارند. طبیعی است، رشد و توسعه ی این حوزه، مستلزم توسعه و توجه به زیرساختها و یا صنایع پایین دستی است که از جمله ی آنها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- تکنولوژی دریایی، شامل: طراحی، ساخت، نصب و تعمیر انواع شناورها، سازه های فراساحلی و ماشین آلات و تجهیزات و قراضه پردازی

۲- بنادر و عملیات بندری و دریایی (امور بندری، دریایی، و دریانوردی)

۳- صید و صنایع وابسته

۴- بهره برداری از منابع نفت و گاز دریایی

۵- حمل و نقل دریایی

۶- آموزش و تحقیقات

۷- صنایع دفاعی دریایی

۸- توریسم و گردشگری دریایی

۹- قوانین، مقررات و استانداردها، اعم از مقررات حقوقی، رویه های قضایی، ایمنی و امنیت دریایی و حفاظت از محیط زیست

۱۰- بیمه دریایی و موسسات مالی و اعتباری

۱۱- سیاستهای کلی نظام در مورد حمل و نقل تا سال ۱۴۰۴

۱۲- ایجاد نظام جامع حمل و نقل و تنظیم سهم هر یک از زیربخشها با توجه

به جنبه های زیر:

(۱- ملاحظات اقتصادی و دفاعی و امنیتی

(۲- کاهش شدت مصرف انرژی

(۳- افزایش ایمنی

(۴- برقراری تعادل و تناسب بین زیرساخت ها، ناوگان، تجهیزات ناوبری

وتقاضا

۵- افزایش بهره وری تارسیدن به سطح عالی از طریق پیشرفت و بهبود رو شهای حمل و نقل و مدیریت منابع انسانی و اطلاعاتی

۱۱- چشم انداز توسعه ی دریایی

از آنجا که مهمترین و بلندمدت ترین برنامه ی تدوین شده در کشور، برنامه ی بیست ساله است، در این قسمت، از آن برنامه استفاده می شود تا چشم انداز مناسبی برای توسعه ی دریایی کشور تدوین شود. براساس چشم انداز بیست ساله در افق ۱۴۰۴ ه.ش، ایران کشوری است: توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی الهی مبخش در جهان اسلام و باتعامل سازنده و مؤثر در روابط بین الملل... دست یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه ی آسیای غربی با توجه به چشم انداز کشور و ویژگی های آن، چشم انداز توسعه ی دریایی کشور در افق ۱۴۰۴، به شرح زیر قابل تدوین خواهد بود. امور دریایی، دارای مؤلفه های مهمی در حوزه ی اقتصادی، علمی و فناوری است؛ از این رو دست یابی به مقام اول در منطقه، ارتباط تنگاتنگی با وضعیت دریایی کشور دارد و پیشرفت جدی در این حوزه را طلب می کند. تحقق « چشم انداز توسعه ی دریایی جمهوری اسلامی ایران را می توان اقتدار عنوان کرد ». اقتدار دریایی کشور و دست یابی به مقام اول در منطقه توانمندی همه جانبه ی کشور در دریا جهت حضور مؤثر و برتر در تمامی فعالیتها و بهره برداری حداکثری از منافع حاصل (اقتصادی، اجتماعی، نظامی و...) تعریف کرد. شاید بتوان یکی از عوامل مهم در جهت شکل گرفتن اندیشه های مبتنی بر ضرورت توسعه دریایی و رسیدن به چشم انداز توسعه را هم فکری و هم اندیشی فعالان حوزه دریایی در جهت همسو کردن نهادهای مختلف کشور دانست که جهت اثبات این ادعا می توان به پیام ریاست محترم جمهور به هفدهمین همایش هماهنگی ارگان های دریایی اشاره کرد:

صنعت حمل و نقل دریایی، گردشگری دریایی، صنعت ساخت و تعمیر کشتی، صنایع فراساحل و ساخت سکوهای نفتی، شیلات و صید آبزیان دریایی، خدمات دریایی قابل ارائه به هزاران کشتی در منطقه، حفاظت از محیط زیست دریایی، تنها نمونه هایی است که در صورت توجه به آن امکان فعالیت هزاران نفر از جوانان این مرز و بوم را فراهم می آورد. اینک در آستانه تهیه برنامه پنجم توسعه، مناسب ترین فرصت در اختیار برنامه ریزان کشور قرار گرفته است تا با توجه کامل به دریا و اتخاذ راهبرد کلان توسعه دریا محور و تدوین سند جامع دریایی کشور به منظور بهره گیری مناسب از حوزه های مختلف مرتبط با دریا، به جبران غفلت تاریخی عدم به کارگیری کامل از مزیت های موجود در دریا بپردازیم و کشور را از موهبت های این نعمت عظیم خدادادی بهره مند نماییم. از تمامی دستگاه های مسئول کشور می خواهیم با همت بلند و عزم راسخ در راستای توسعه ناوگان دریایی در ابعاد کمی و کیفی، ارتقای سطح ایمنی و امنیت دریا نوردی، حفاظت از محیط زیست دریایی و توسعه همکاری های دوجانبه و چند جانبه با کشورهای منطقه و جهان همت خود را به کار گیرند تا هر چه سریعتر توسعه دریا محور در ابعاد مختلف آن تحقق یابد.

۱۲- اهداف بلندمدت با رویکرد توسعه دریا محور

جهت تحقق اقتصاد دریا محور با توجه به سند چشم انداز بیست ساله می توان موارد زیر را مد نظر قرار داد:

- ۱- استفاده از دریا به عنوان دروازه های ارتباطی و تعامل با سایر کشورها در راستای توسعه همه جانبه ی کشور و برو نگرایی اقتصادی
- ۲- ایجاد زمینه توسعه پایدار اقتصادی-اجتماعی مناطق ساحلی از طریق بهره برداری های مناسب از ظرفیتهای ساحلی
- ۳- حفاظت از محیط زیست مناطق ساحلی
- ۴- تضمین حق بهره برداری عمومی از سواحل دریایی به عنوان یک ثروت ملی
- ۵- استفاده ی بهینه از فضا و منابع ساحلی و کاهش رقابت در بهره برداری از این منابع میان کاربران
- ۶- ساما ندهی جوامع انسانی و تأسیسات در مناطق ساحلی و حفظ ایمنی آنها در مقابل مخاطرات محیطی و امنیتی
- ۷- توسعه ناوگان تجاری دریایی در سطح منطقه و جهان
- ۸- ساخت زیر ساخت های مورد نیاز در خصوص توسعه دریا محور (بنادر، خطوط ریلی، خطوط جاده ای و ...)
- ۹- هماهنگ کردن نهادها و سازمانهای مختلف در زمینه تغییر نگرش از اقتصاد زمینی به اقتصاد دریا پایه
- ۱۰- فرهنگ سازی در زمینه توجه به دریا و اقتصاد دریایی
- ۱۱- تحقق نیروی دریایی راهبردی به معنای واقعی کلمه به منظور تاثیر گذاری فعال در چانه زنی های سیاسی و اقتدار ملی
- ۱۲- گسترش سامانه های پدافندی و تقویت نیروهای نظامی در طول سواحل خلیج فارس و دریای عمان با توجه به تهدیدات احتمال

۱۳- راهبردهای عام توسعه دریا محور:

- با توجه به اهداف سند چشم انداز می توان اهداف کوتاه مدت زیر را جهت نیل به اهداف بلند مدت مد نظر قرار داد:
- ۱- توسعه فعالیتهای اقتصادی، سازگار با ظرفیتهای زیست محیطی مناطق ساحلی
 - ۲- ایجاد هماهنگی و همسویی و شفاف سازی در قوانین و مقررات ناظر بر فعالیت بخشهای دولتی، تعاونی و خصوصی
 - ۳- ممنوع نمودن استفاده اختصاصی از حریم سواحل و تأمین دسترسی همگانی به آن
 - ۴- ایجاد زمینه ی مشارکت همگانی در ساما ندهی مناطق ساحلی
 - ۵- حفاظت و احیای زیست بوم های ساحلی و دریایی
 - ۶- جلوگیری از تخریب و آلودگی محیط زیست مناطق ساحلی
 - ۷- ارتقاء ظرفیت های مقابله با مخاطرات محیطی و حوادث غیرمترقبه
 - ۸- قانونمند کردن شیوه ی بهره برداری، استقرار فعالیت ها و ساخت و سازها در مناطق ساحلی، همراه با ایجاد بسترهای حقوقی لازم
 - ۹- ارتقای نقش مؤثر کشور در همکاریهای منطقه ای و بین المللی براساس منافع ملی
 - ۱۰- فرهنگ سازی استفاده ی مناسب از سواحل و دریا
 - ۱۱- استقرار نظام یکپارچه ی اطلاعات در مناطق ساحلی
 - ۱۲- پایش و ارزیابی مستمر فعالیتهای و اقدامات در مناطق ساحلی
 - ۱۳- برگزاری همایش ها و هم اندیشی فعالان دریایی درخصوص هماهنگ کردن سازمانهای مختلف و پیگیری تحقق مصوبات همایش ها
 - ۱۴- فراهم کردن زیر ساخت های مورد نیاز در سطح ملی و بین المللی
 - ۱۵- تربیت نیروی انسانی ماهر دریانورد جهت ناوگان تجاری و نظامی به عنوان تاثیرگذار ترین عامل در توسعه اقتصاد دریا محور
 - ۱۶- تأمین امنیت جوامع و فعالیت های مستقر در مناطق ساحلی

۱۴- ضرورت تشکیل نیروی دریایی راهبردی

برخورداری از امنیت ملی نیازمند برخورداری از قدرت ملی است. نیروهای مسلح در کنار سایر ارکان قدرت ملی، نقشی اساسی در برقراری امنیت ملی ایفا می کنند. برخورداری از امنیت ملی در حوزه دریا، مستلزم برخورداری از قدرت دریایی است؛ جایی که به شدت متأثر از تفکر دولتمردان، سیاست های کلان کشور و اهداف ملی است .

برای کشوری دریایی مانند ایران که منافع، اقتصاد و امنیت آن با دریاها پیوند خورده است، برخورداری از راهبرد دریایی مناسب، حیاتی و الزامی است

مجاورت با اقیانوس هند که به واسطه اهمیت و خصوصیات آن، عرصه حضور نیروی دریایی کشورهای منطقه ای و فرامنطقه ای شده است، برخورداری از نفت به عنوان اصلی ترین منبع انرژی و ماده اولیه تولید بسیاری از محصولات کلیدی و راهبردی، نیاز کشورهای صنعتی جهان به منابع انرژی و وجود رقابت اقتصادی سیاست زده و از همه مهم تر قرارگرفتن خطوط مواصلاتی راهبردی کشور در آبهای اقیانوس هند و تنگه های راهبردی هرمز، مالاکا، باب المندب و کانال سوئز، همگی لزوم برخورداری جمهوری اسلامی ایران از نیروی دریایی قدرتمند به منظور ایجاد امنیت ملی در عرصه آب های اقیانوس هند برای دستیابی به اهداف ملی و تحقق سند چشم انداز در افق ۱۴۰۴ را تأیید می کند .

برخورداری از نیروی دریایی در کنار ناوگان تجاری کارآمد و علوم و زیرساخت های دریایی روزآمد، ضمن کامل کردن مثلث قدرت دریایی کشور، منجر به افزایش امنیت ملی شده و دستیابی به اهداف ملی را میسر می کند .

تأثیر مثلث طلایی قدرت دریایی ایران (یعنی سیادت دریایی کشور) بر مثلث طلایی حمل و نقل دریایی و اقتصاد جهانی که در منطقه اقیانوس هند شکل گرفته است، به معنی ایجاد امنیت و آزادی دریانوردی برای ناوگان تجاری جمهوری اسلامی ایران در منطقه شمال اقیانوس هند و حفظ منابع و صیانت از منافع راهبردی کشور در این منطقه خواهد بود .

همچنین سیادت دریایی کشور بر آب های اقیانوس هند می تواند ابزاری قدرتمند برای تأثیرگذاری بر اقتصاد و سیاست جهانی باشد . کسب و حفظ سیادت دریایی و صیانت از منافع راهبردی کشور در اقیانوس هند مستلزم برخورداری از نیروی دریایی مقتدر و توانا به منظور حضور اثربخش و مداوم در آب های شمال اقیانوس هند است؛ جایی که استکبار جهانی منافع راهبردی خود را در آن جست و جو می کند؛ این امر میسر نیست مگر با رویکرد ملی به توسعه دریا محور و استقرار نیروی دریایی قدرتمند در منطقه .

از طرف دیگر مشکلات عمده‌ای که قدرت‌های بزرگ طی سال‌های اخیر به‌خاطر نفت و سلطه بر منطقه خاورمیانه در محدوده شمال اقیانوس هند ایجاد کرده‌اند، حضور ایران را در این منطقه می‌طلبد که اهم فعالیت‌های نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران در دریای عمان و اقیانوس هند را اینگونه می‌توان برشمرد:

- ۱- تبدیل نیروی دریایی از نیروی دریایی آب‌های ساحلی (Coastal Navy) به نیروی دریایی آب‌های عمیق (Blue Navy) ، دست بلند و شمشیر بلند) مبارزه جدی و مستمر با تروریسم دریایی با رویکرد دزدی دریایی) در محدوده اقیانوس هند، خلیج عدن و تنگه باب المندب
- ۲- برافراشته شدن پرچم پرافتخار جمهوری اسلامی ایران در دریاهای دور دست با حضور قدرتمند ناوگان نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در این مناطق
- ۳- تأمین امنیت خطوط مواصلاتی نزدیک و دور دست جمهوری اسلامی ایران.

۱۵- نتیجه گیری:

کشور بزرگ ایران با در اختیار داشتن بیش از ۵ هزار کیلومتر مرزهای آبی در شمال و جنوب، دسترسی آسان به آب‌های بین‌المللی، قرار گرفتن در مجاورت غنی ترین مخازن نفت و گاز در عمق دریا، مالکیت جزایر متعدد در آب‌های جنوبی، دارا بودن ذخایر غنی آبریزان دریایی و در اختیار داشتن راهبردی ترین نقاط حیاتی جهان در قلمرو آبی تحت حاکمیت خود، دارای ویژگی‌ها و مزیت‌های بی‌شماری است این ویژگی‌ها موجب شده برنامه ریزی برای بهره گیری هر چه بیشتر و بهتر از این نعمت الهی فراهم و افق چشم انداز توسعه با نگاه به دریا روشن تر شود و مسیر دسترسی به هدف قدرتمندترین و ثروتمندترین کشور منطقه در کلیه ابعاد آسان تر و سریعتر طی شود.

آنچه که مسلم است والاترین و بالاترین هدف در مفهوم و مقوله "توسعه دریا محور"، کسب اقتدار و سیادت اقتصادی دریایی و داشتن حضوری قدرتمند در تمامی زمینه های دریایی در سطح منطقه و سپس در ابعاد جهانی است. که با توجه به اصول زیر تحقق خواهد یافت

- ۱- تمامی سیاستگذاران و برنامه ریزهای کشور در سطوح بین المللی ، ملی ، منطقه ای و محلی می تواند با در نظر گرفتن ظرفیتهای و مزیت‌های سواحل و دریاهای کشور تدوین گردد بگونه ای که این مزایا بعنوان عواملی توانمندساز جهت رشد و توسعه پایدار کلیه مناطق کشور لحاظ گردند بطوریکه سهم قابل توجهی از درآمد ناخالص ملی از طریق فعالیت‌های مرتبط با سواحل و دریاهای کشور تأمین گردد.
- ۲- الگوی توزیع و پخشایش جمعیت و پراکندگی آن در کشور می تواند از تمرکز بیشتر در مناطق مرکزی به سوی مناطق ساحلی گرایش یافته و در نهایت به یک سازماندهی فضایی متناسب و مطلوب در کل کشور منجر شود . این امر مستلزم تعریف انواع فعالیت‌های اقتصادی در دریاها، سواحل و پست‌خانه ها و فراهم نمودن شرایط و بسترهای محیطی لازم برای جذب جمعیت در شهرها و روستاهای بندری و ساحلی است بگونه ای که مناطق کلان شهری را در سواحل و بنادر کشور همانند دیگر مناطق توسعه یافته دنیا ایجاد نماید و به موازات آن ضریب نفوذ و آسیب پذیری نظامی ، اقتصادی ، اجتماعی و فرهنگی این مناطق را از سوی قطب‌های بیگانه کاهش داده و باعث ارتقاء توان بازدارندگی و ضریب پایداری ملی کشور گردد.

- ۳- اقتدار دریایی که در طول تاریخ یکی از مهمترین ویژگی‌های مشترک غالب قدرتهای سیاسی و اقتصادی بوده، بعنوان برآیندی از توانمندی و حضور قدرتهای جهانی در تمامی زمینه های دریایی شامل علمی ، صنعتی ، تجاری و نظامی می باشد که ایران بر اساس این دکترین و از مسیر توسعه دریامحور به این مهم دست یافته و به یکی از قدرتهای تاثیرگذار در عرصه های بین المللی تبدیل خواهد گردید
- تردید نیست که سنگ بنای این اقتدار و سیادت اقتصادی دریایی تنها با افزایش سطح هم اندیشی و تعامل میان فعالان دریایی کشور و تکرار مفاهیم و اهداف مشترک این فعالان و توجه مسئولان کشور به امر توسعه دریا محور بدست خواهد آمد.

ما زنده به آنیم که آرام نگیریم موجبیم که آسودگی ما عدم ماست

منابع:

- ۱- منصوردهقان، مرتضی، راهبرد دریایی و توسعه دریا محور، فصلنامه به هنگام، سال چهارم، شماره ۹، ص ۲۴، تابستان ۱۳۹۰
- ۲- زارع، ابراهیم، توسعه ثروت انسانی با توسعه دریا محور، ماهنامه بندر و دریا، سال بیست و پنجم، شماره ۳۶ (پیاپی ۱۷۱)
- ۳- قرآن کریم، سوره جاثیه، آیه ۱۳ و ۱۴
- ۴- حسن زاده، فرهاد، دریا در حدیث، انتشارات عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران
- ۵- شریفی، اعظم، ضرورت توسعه ناوگان دریایی، تدوین سند جامع دریایی و توسعه روابط بین المللی روزنامه دنیای اقتصاد شماره ۱۷۹۶ (۲۳۲۸۸)، صفحه ۱۰ (بورس - شرکت ها).
- ۶- گلکار، میثم، دکترین توسعه دریا محور، ۱۳۸۸ سایت meysam_golkar meysam_golkar
- ۷- سند جامع راهبردی دریایی کشور، گردآوری همایش ارگانهای دریایی ۱۳۸۸
- ۸- سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران.
- ۹- قرآن کریم، سوره نحل، آیه ۱۴